

Franz Kafka: Elbeszélések

Franz Kafka írói életművét egyetlen téma viszonylag zárt tömbjéből alakította ki. E témáról, amely szenvedélyesen izgatta s voltaképpen az alkotásra ösztökélte, több alkalommal nyilatkozott. A Naplóban, e feltehetően legszemélyesebb írásában, az apjának, a menyasszonyának, Felice Bauernek, és a Milena Jelenska asszonynak írt leveleiben. Gyakran beszélt róla legjobb barátjának, Max Brodnak és Gustav Janouchnak, aki beszélgetéseikről feljegyzéseket készített.

Janouchnak egy alkalommal, a többi között, azt mondta: „Képtelenek vagyunk már felismerni a dolgok személyiség feletti összekapcsolódását. A roppant nyüzsgés ellenére mindenki néma, mindenki elszigetelten él, önmagában. Nem széthullt, hanem szétzilált világ ez, amiben élünk.”

A Naplóban, a leveleiben és a szóbeli nyilatkozataiban hasonló jellegű megjegyzéseket tett. Ezekben más oldalról, helyenként áttételesebben, árnyaltabban beszélt az őt alkotásra kényszerítő lényegi kérdéstről: a világ és az emberi lét szétziláltságáról. Tegyük mindjárt hozzá, ezen ő nem csupán a közvetlenül érzékelhető valóság, hanem a „szellemi realitások”, a belső értékek szétziláltságát is értette.

A világ és az emberi lét szétziláltságát, amely a korabeli polgári társadalom és értékrend szétziláltsága és nem egyetemes világ és létállapot volt, nem Kafka fedezte fel; de rajta kívül talán egyetlen polgári író sem állította konokabb elkötelezettséggel és következetességgel művészetének középpontjába.

Kafka írói alaptémája bűvópatakként húzódik végig aforizmaiban, regényeiben és az immár magyar fordításban is olvasható elbeszéléseiben.

A szétzilált világ Kafka számára nem a társadalmi és történelmi erők által meghatározott polgári világot jelenti! Az a világ, amelyet elbeszéléseiben megjelenít és felidéz: mitizált, kiismerhetetlen, nyomasztó hatalomként, létállapotként jelenik meg. Ebben a világban, amelyben az utak többnyire a végtelenbe veszve, a semmibe vezetnek, amelyben gyakran „véget nem érő tél uralkodik”, titokzatos, megmagyarázhatatlan és félelmetes

események játszódnak le. Georg Bendemann, az üzleti életben sikeres, fiatal kereskedőt saját apja halálra ítéli (*Az ítélet*). Karl Rossmann tizenhat évesen egy számára teljesen kiismerhetetlen és elidegenedett világba keveredik (*A fűtő* című elbeszélés, amely később az *Amerika* című regény első fejezete lett). Gregor Samsa, a szorgos hivatalnok, egy reggel, miután felébred „nyugtalan álmából”, „szörnyű féreggé változva” találja magát az ágyában (*Az átváltozás*). A falusi orvos kiszolgáltatva „a legnyomorultabb korszak fagyának”, ide-oda bolyong „földi kocsin, földöntúli lovakkal” (*Egy falusi orvos*).

A példákat sorolhatnánk tovább! Az egymást követő elbeszélésekben a világ ziláltsága, titokzatos és nyomasztó jellege egyáltalában nem csökken, hanem inkább fokozódik. A *Szemlélődés* miniatűrjei jól megfigyelt, éles kontúrokkal ábrázolt, az érzékelésünk számára egyáltalában nem idegen világot mutatnak be. A *fűtő* című elbeszéléseben, ebben a dickensi ihletésű műben is inkább a világos színek, sőt bizonyos mérsékelt vidámság, közvetlen életszerűség uralkodik. Az ábrázolt világ színei *Az átváltozásban* – az első tipikusan karkai műben – lesznek bársonyosan komorak, az ezután következő elbeszélésekben a világosabb színek már csak helyenként, ritka alkalmakkor villannak fel.

A szétzilált világban az emberi lét alapjaiban lesz kérdésessé, sőt tragikusan értelmetlenné. Az elbeszélések hőseit (valójában a hős szó használata itt merő anakronizmus, hiszen leggyakrabban redukált, egyoldalúvá torzított élettevékenységet folytató figurák szerepelnek az elbeszélésekben) a rendnek és életük belső egységének teljes hiánya és egy közelebről soha meg nem határozott büntudat gyötri.

De miféle bünt követett el Georg Bendemann, hogy apja halálra ítéli? (Bűnösségét végül maga Bendemann is belátja, és egy hídról a folyóba veti magát!) Miért kellett Gregor Samsának féreggé változnia? Miért bűnhődik a falusi orvos, meg a „vidékről jött ember”, aki mindig kudarcot vall, és soha nem bocsátják be a törvény kapujába? A trapézművész „gyermekien sima homlokára” miért vésődnek fel az első ráncok?

Kafka egyértelműen egyik elbeszélésében sem mondja ki, inkább sugallja: hőseit egyfajta „humanista vétség” terheli! Georg Bendemann csak az üzlettel és a karrierjével törődik, emberközi kapcsolatai kiüresedtek! Gregor Samsa kizárólag a hivatali munkájával, a trapézművész egyoldalúan csak a művészetével, annak tökéletesítésével foglalkozik, emberi kapcsolataikban soha nem jön létre különösebb melegség, az emberi szolidaritás számukra ismeretlen.

Kafka elbeszéléseinek hőseit azért találja bűnösnek és azért ítéli el őket, mert lemondanak a teljes emberi élet megteremtéséről és a reményről („a végső, parányi, elenyésző, voltaképpen egyáltalában nem is létező” reményről, amely ily bizonytalan és meghatározatlan voltában is élteti majd *A kastély* című regény főhősét), hogy a szétzilált világ és az emberi lét harmonikussá, rendezetté és értelmessé formálható.

Ezt a költői igazságot egy különös epikai világkép és esztétikai szerkezet teszi érzékletessé.

Ennek jellemzésére idézzük fel *A vonat utasai* című rövid parabolát! „Földi lét szeplőzte szemmel nézve, mintha egy vonat utasai lennének, akiket hosszú alagútban szerencsétlenség ért, méghozzá olyan helyen, ahova a bejárat fénye már nem látszik be, a kijáraté pedig oly parányi, hogy egyre keresni kell, és egyre elvész, amikor is ráadásul még a kijárat és a bejárat iránya sem biztos. Körülöttünk azonban az értekek e zűrzavarában vagy az értekek felfokozott érzékenysége folytán csupa szörnyűség, kinek-kinek kedélye vagy sebesülése szerint elragadó vagy elrnyeszítő kaleidoszkópjáték. Mit tegyék? Vagy: Miért tegyem? – nem ilyen helyekre való kérdések.”

Kafka nem ábrázolja a valóságot, nála az epikai művészet alakító, torzító, kifejező funkciója kerül előtérbe. A valóságot radikálisan megfosztja életszerűségétől, közvetlen tárgyi és naturalis jellemzőitől, úgy, hogy végül is egy elvont általánossághoz jut el. Ennek a legtöbbször létállapotot kifejező és a művészi igazságot hordozó általánosságnak különös mélységperspektívája, bonyolult szimbolikus és metaforikus jelentése van.

Innen ered aztán, hogy noha Kafka minden egyes elbeszélésében az alaptémáját írja meg, az elbeszélések rejtett tartalmainak, szimbólum- és metafora-rendszereinek feltárása gyakran nem kis gondot okoz.

Bárhogyan is ítélkezünk felette, tagadhatatlan, hogy Kafka a 20. század polgári irodal-

mának egyik legjelentősebb alakja! Örvendetes tehát, hogy az *Amerika, A per* és *A kastély* című regényei után most ihletett fordításokban (Tandori Dezső, Györffy Miklós, Szabó Ede, Gáli József, Antal László, **Eörsi István** munkái) olvashatjuk elbeszéléseit is. (*Európa, 1973.*)

KLOSS ANDOR